

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Визначення інноваційної моделі соціального та економічного розвитку як стратегічного пріоритету для України підвищує інтерес науковців, представників владних структур до проблеми створення необхідних умов для розвитку інноваційного підприємництва. Обмеженість загального обсягу і структури фінансових ресурсів, відсутність надійного нормативно-правового та інституційного середовища обумовлює зростання актуальності формування джерел і механізмів фінансування інноваційного підприємництва. До цієї проблеми звертають увагу багато дослідників такі як Ю. Бажал [1], Л. Безчасний [2], А. альчинський [3], В. Геєць [4], А. Чухно [5], окремі її аспекти висвітлювались нами [6-8], у попередніх публікаціях, та іншими авторами [9-12].

Водночас у сучасній економічній думці поки що не розроблена цілісна система заходів щодо визначення можливостей удосконалення форм фінансування інноваційного підприємництва. А тому актуалізується головна мета даної статті – розкрити своєрідність економічних перетворень в інноваційній сфері, обґрунтувати необхідність використання різноманітних, але взаємопов'язаних форм фінансування науково-технічної і інноваційної діяльності.

В останні роки відбуваються досить суттєві зрушення у формуванні нормативно-правової бази та інституціонального середовища інноваційної діяльності. Достатньо назвати Закон України “Про інноваційну діяльність” що в повному обсязі вступив в силу з 1 січня 2004 р. Згідно з цим законом визначається категоріальний апарат, мета і принципи державної інноваційної політики, об'єкти та суб'єкти інноваційної діяльності, державне регулювання, правовий режим інноваційних проектів, продуктів і продукції інноваційних підприємств. Він закладає сучасні механізми державної підтримки інноваційної діяльності, створює правові засади застосування новітніх фінансових інструментів – страхування ризиків, погашення відсотків по кредитах, пільгове кредитування спеціальними кредитно-фінансовими установами. Досить суттєвими є податкові пільги: суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом можливості залишати 50 % ПДВ та 50 % податку на прибуток, а в окремих випадках - не сплачувати ввізне мито та ПДВ на обладнання і матеріали для інноваційних проектів. В стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 рр. “Шляхом європейської інтеграції” визначено, що основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови, утвердження України як високотехнологічної держави.

Разом із діючим законодавством України у сфері інноваційної діяльності, яке базується на Конституції України і складається із законів України “Про інвестиційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків” та інших нормативних актів це створює надійне підґрунтя, серйозні стимули для активізації інноваційної діяльності. Подальше інституційно-організаційне забезпечення реалізації пріоритетів технологічного розвитку передбачає удосконалення чинної та розроблення нової нормативно-законодавчої бази науково-технічної і дослідної діяльності, фінансової та організаційної підтримки науки, застосування системи стимулювання, зокрема через податкові преференції [14, с. 133-134].

Крім того, в Україні значної мірою збережений інтелектуальний капітал, заінтересованість чисельного прошарку бізнесменів, науковців, інженерно-технічних працівників до дослідницької діяльності. За показниками дослідницької активності країн в 90-х рр. минулого століття Україна посідала 26 місце – 18138 публікацій, або 0,84 публікації на 1000 мешканців країни [15, с. 64-74].

Інноваційний процес – багатостадіальний. Він об'єднує в собі науку, науково-дослідні та дослідно-експериментальні роботи, прикладні розробки, їх комерційне освоєння в єдину систему нововведень. Для кожної стадії інноваційного процесу притаманні свої особливості, пов'язані з організацією та фінансуванням робіт, інтересами їх учасників, формами та методами залучення інвестиційних і фінансових ресурсів. Значна тривалість та висока затратність інноваційної діяльності, невизначеність очікуваних результатів, високий рівень невдач та ризику, різноманітність механізмів та способів реалізації спеціалізованих знань спричинюють необхідність творчого підходу до фінансового управління інноваційним процесом, об'єднання інтересів і зусиль його учасників. На думку провідних фахівців, осучаснення практики діяльності у інноваційній сфері повинно включати роботи по створенню базової цілеспрямованої системи НДДКР, що забезпечить ефект взаємозв'язку між діяльністю в технологічній сфері і економічним ростом, стимулюватиме розвиток потенціалу для

впровадження в тому числі й іноземних технологій за рахунок диференціації системи фінансування та органічно поєднає діяльність відповідних інститутів та фірм у сфері науки, техніки, технології та маркетингу [13, с. 54–55].

Проте існують суттєві перепони, які здатні “заблокувати” всі позитивні напрацювання закону і дослідницької активності. Чільне місце серед них займає фінансовий дефіцит, який паралізує всі складові інноваційного процесу, що об’єднує в собі науку, технологію, підприємництво й менеджмент в єдину систему нововведень із спеціальними властивостями.

Незадовільним лишається і рівень державного фінансування науково-технічної і інноваційної діяльності, що є певним свідченням загальної слабкості фінансової системи країни. В той же час розвинуті країни демонструють можливості формування грошової бази під бюджетні задачі. Наприклад Банк Японії майже на 80 % формував у 2002 році ресурси під бюджетні задачі; аналогічна ситуація спостерігається в США. За даними ФРС, при величині грошової бази долара близько 700 млрд. дол. (жовтень 2002 р.), на державні казначейські облігації, припадає приблизно 600 млрд. дол., які були емітовані в результаті фінансування різних бюджетних програм [16, с. 7–8].

Зазначимо, що обнадійливим в Україні для пожвавлення інноваційної діяльності підприємств є те, що вже 3 роки поспіль зростають обсяги інвестицій в основний капітал (табл. 1).

Таблиця 1. Обсяги інвестицій в основний капітал

	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млн. грн.	23649	32573	37178	49638
Темпи зростання інвестицій в основний капітал, % до попереднього року	114,4	120,8	108,9	127,7

У технологічній структурі інвестицій в основний капітал зростає частка витрат на придбання машин, обладнання, устаткування для новозбудованих об’єктів і для реконструкції та технічного переоснащення діючих підприємств. У 2003 р. питома вага цих витрат становила 56,0 % від загального обсягу (у 1999 р. – 47,1 %) [13, с. 9].

Підґрунтям для подальшого розгортання інвестиційного потенціалу може стати удосконалення амортизаційної політики. Потрібне створення економічних та правових засад амортизаційної системи, орієнтованої на прискорення науково-технічного переозброєння підприємств, активізацію інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності з цією метою доцільно стимулювати інвестиційну ініціативу суб’єктів господарювання шляхом надання цільових податкових знижок на інноваційний розвиток, економічну модернізацію підприємств. При цьому необхідно не лише прискорити темпи інвестування в основні фонди, але реалізувати заходи, спрямовані на розширене інноваційне відтворення основних фондів шляхом істотної активізації реновацій цих процесів, їх масової заміни у разі відпрацювання нормативного терміну.

Не менш важливим є запровадження подібних економічних стимулів для комерційних банків. Створення системи пільгового рефінансування у разі подання ними пільгових кредитів для реалізації інвестиційних проектів з розроблення і впровадження високотехнологічного устаткування, іншої інноваційної продукції сприятиме пожвавленню участі банків у фінансуванні інноваційної діяльності. Підставою для цього є більш стабільна робота банківської системи протягом останніх років, посилення її позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни. Зокрема, протягом 2000–2003 рр. довгострокові кредитні вкладення банків збільшилися в 11,7 раза (на 25,6 млрд. грн.) у т.ч. за 2003 р. – в 2,6 раза (17,3 млрд. грн.), і становили на кінець року 28,1 млрд. грн., або 38,3 % сумарного кредитного портфеля банків проти 17,2 % на 1 січня 2000 р. [14, с. 97].

Перша стадія інноваційного процесу – фундаментальні дослідження, вимагає удосконалення системи державного фінансування. При цьому мова повинна йти не тільки про значне зростання рівня бюджетного фінансування, але й про зростання за рахунок пошуку шляхів забезпечення успішного комерційного використання ідей, які є результатом фундаментальних досліджень. Держава має стати безпосереднім замовником і організатором досліджень і розробок науково-технічного характеру, підтримувати фундаментальну науку для створення власних високих технологій.

З цією метою доцільно збільшити бюджетні видатки (у межах не менш як 1,5–1,7 % від ВВП на першому етапі і до 2,0–2,5 % – на другому етапі), залучити позабюджетні асигнування

[14, с. 133]. Саме на цьому акцентується увага в підготовленій урядом України «Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 рр. шляхом європейської інтеграції».

Крім того, наголошується, що на сучасному етапі актуалізується проблема зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ, оснащення їх комп'ютерною технікою, новітнім обладнанням та приладами, створення належно оснащених регіональних та міжгалузевих центрів спільного користування.

На наступному етапі актуалізується проблема підвищення рівня комерціалізації результатів наукових досліджень. І це цілком зрозуміло: адже інноваційна діяльність пов'язана із значним ризиком. Зменшити інноваційні ризики високотехнологічних підприємств та венчурного капіталу можливо за допомогою спеціальних фондів, введення в практику державного замовлення на впровадження у виробництво пріоритетних інновацій.

Така перспективна форма фінансування венчурного бізнесу, як інноваційний фонд - фонд фінансових ресурсів, зібраних з метою фінансування новітніх науково-технічних розробок, на відміну від безпосереднього перерахування коштів від інвестора до виконавця інноваційного проекту, передбачає ряд додаткових заходів для зменшення ризику та розподілу можливих збитків між групою інвесторів. Мета інноваційного фонду полягає у наданні на конкурсній основі коштів тим науковим колективам, окремим науковцям, фінансування розробок яких пов'язано з великим комерційним ризиком.

Найбільш поширені у технологічно розвинених країнах моделі інноваційних фондів передбачають передачу засновниками інноваційному фонду своїх коштів з правом володіння, використання та розпорядження ними для залучення широкого кола спеціалістів різного профілю до розв'язання поставлених задач, стимулює їх до пошуку нетрадиційних шляхів їх вирішення. Акумуляуючи грошові кошти засновників, фонди охоплюють всі фази інноваційного процесу – від фундаментальних наукових розробок до використання кінцевими споживачами нововведень. Використання принципів фінансового партнерства створює умови для отримання прибутків пропорційно первісне внесеному капіталу. Пільгові кредити надаються на конкурсній основі виконавцям проекту. Як правило, це малі або середні венчурні фірми, спеціально створені колективи спеціалістів різного профілю для виконання єдиної задачі.

Зазначимо, що в Україні депресивний стан розвитку малого інноваційного підприємництва спричинений відсутністю умов для його інтеграції у процеси інноваційного розвитку великих підприємницьких структур і економіки взагалі. З огляду на це, за оцінкою провідних фахівців, Уряд має розробити систему нормативів та стимулів щодо науково-технічної та виробничої кооперації великого, середнього і малого підприємництва у сфері інноваційної діяльності [13, с. 135].

Взаємовідносини венчурних фірм з інноваційними фондами визначаються можливостями фінансування за рахунок власних коштів і загальною потребою в фінансуванні наукових досліджень, інженерних розробок. В залежності від типу венчуру (внутрішній або зовнішній), висновку аудиторської фірми щодо конкурентоспроможності та ефективності проекту визначається спосіб його фінансування. Об'єднання багатьох різних інвесторів та зусилля багатьох спеціалістів для вирішення поставлених задач забезпечують досить високу гнучкість такої системи фінансування, її можливість накопичувати достатні ресурси, передбачити розподіл ризику та, відповідно, можливих збитків між інвесторами.

Успішне фінансування венчурного бізнесу обумовлюється по-перше, особливою схемою діяльності; по-друге, застосуванням різних форм венчурного фінансування та груп венчурних інвестицій; по-третє, умовами венчурного інвестування. Венчурний капітал не потребує гарантії з боку підприємства, яке фінансується. Він вноситься на певний термін (як правило до 7 років) в статутний фонд фірми без застави, на безпроцентній основі. Економічні інтереси венчурних фінансистів реалізуються шляхом отримання засновницького прибутку після виходу акцій підприємства на відкритий ринок.

Можуть мати місце і одночасне фінансування із різних джерел, що пояснюється різним призначенням інвестицій: стартові інвестиції; фінансування початкової стадії; фінансування розвитку; фінансування певної операції. Принцип багатоджерельного фінансування (шляхом створення позабюджетних фондів фінансування НДДКР, через залучення приватного капіталу, комерційних банків, інших фінансово-кредитних установ, використання фондів інструментів) в найбільшій мірі відповідає реаліям перехідної економіки України.

Успішне функціонування фондів механізмів в економіці західних країн представляє значний інтерес для України, де тільки започатковуються основи венчурного бізнесу (зареєстровано 7 венчурних фондів, 4 з яких є активними), діє лише 3 інноваційних центри, створено 8 технологічних парків. Стає зрозумілим, що потрібна активізація організаційної роботи зі щорічного проведення конкурсу вітчизняних інновацій та венчурних ярмарок, як механізмів першочергового забезпечення інвестиціями найбільш перспективних інноваційних проєктів.

Чільне місце у механізмі використання фінансових ресурсів повинно зайняти інвестування у розвиток сфер, пов'язаних з відтворенням людського капіталу. Це постійно оновлюваний ресурс економіки, пов'язаний з результатами інтелектуальної діяльності людей, що визначає довгострокове зростання економіки, а його задіяння обумовлює появу у багатьох країнах інтелектуального підприємництва – виняткового феномена успішної підприємницької активності у сучасному суспільстві знань [13, с. 21–27]. Необхідно передбачити збільшення держзамовлення на підготовку кадрів для інноваційного підприємництва, передусім інноваційних менеджерів та фахівців з венчурного інвестування.

За нашим переконанням, вирішення питання фінансування венчурного бізнесу через інноваційні фонди дозволить переорієнтувати підприємницькі структури із сфери торговельно-посередницької діяльності до виробничо-технологічної сфери, що буде сприяти економічному зростанню і досягненню конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках. Оптиміальне поєднання усіх джерел фінансування, використання сучасних механізмів їх використання сприятиме комплексному вирішенню проблем активізації науково-технічної та інноваційної діяльності, посиленню їх впливу на соціально-економічний розвиток України.

Література:

1. Бажал Ю.М. Знаннева економіка: теорія і державна політика // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. – С. 71–86.
2. Безчасний Л.К. Про механізм мотивації до наукової і науково-технічної діяльності в умовах ринкової економіки // Економіка України. – 1995. – № 8. – С. 15–23.
3. Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: НІСД, 2002. – 336 с.
4. Геєць В. Структура економіки: структурна політика її стабілізації // Економіка України. – 1995. – № 4. – С. 15–29.
5. Чухно А. А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 48–55.
6. Сизоненко В.О. Фінансування інноваційного підприємництва: пошук джерел і механізмів використання // Фінанси України. – 2002. – № 11. – С. 35–40.
7. Сизоненко В.О. Інноваційні фонди як форма фінансування венчурного бізнесу // Економіка Крима. – 2003. – № 10. – С. 43–46.
8. Сизоненко В.О. Інтелектуальний потенціал як умова зростання промислового виробництва // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наук.праць. Вип.4. – К.: КНУ, 2004. – С. 95–103.
9. Васюренко О., Пасічник І. Шляхи розвитку кредитного забезпечення інноваційної діяльності // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 23–28.
10. Гринев В.Ф. Инновационный менеджмент: Учебное пособие. – К.: МАУП, 2000. – 148 с.
11. Овчаренко Л.В. Інноваційне підприємництво: світовий досвід та реалії України // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 2. – С. 17–21.
12. Тканка Л. Інноваційно-інвестиційні процеси як чинник економічного зростання. – Вісник КНУ. Економіка. – 2000. – № 41. – С. 20–24.
13. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. Під заг. ред. А.П.Гальчинського, С.В.Львовичкіна, В.П.Семіноженка. – К.: ХФ НІСД, – 261 с.
14. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки), „ Шляхом Європейської інтеграції”. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
15. Маршакова-Шайкевич И.В. Исследовательская активность стран мира в конце XX в. (статистическая оценка) // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 64–74.
16. Ершов М. О фінансових механізмах економічного зростання // Вопросы экономики. – 2002 – № 12. – С. 4–16.